

ԱՐԴԵՐ ԿԱՐԵԼԻ՞ Է ԿԸ ԿԱՄ ԿՈՒ ՄԱՍՆԻԿԸ ՎԵՐՅԸՆԵԼ ԱՇԽԱՐՀԱՐԱՌԻՆ ՄԵՋԷՆ.

Աշխարհաբառ լեզուն հետ զհետէ մաքրելով՝ իւր առաջին ազնուութեանը մօտեցնելու, այսինքն գրաբառին հետ գրեթէ միացնելու աշխատող բանասէրները մեծ գծաւորութիւն գտած են ամէն ժամանակ աշխարհաբառին կը կամ կու մասնիկը վերցնելու կողմանէ։ Ուրիշ որ եւ իցէ փոփոխութիւն կրնան դիւրաւ ընել՝ առանց լեզուն ձեւը շատ փոխելու. բայց այս մասնիկն որ ուզեն դուրս ձգել բայերուն վրայէն, մեծ շփոթութիւն կեղնէ, եւ բայերուն եղանակներն ու ժամանակները իրարու հետ կխառնուին, ինչպէս որ յայտնի է։ Ասոր վրայ ատենով ուրիշ տեղ փոքր իշատէ խօսած եմք. գուցէ աւելորդ չհամարուի քսան տարի յետոյ նորէն խօսիլ այս տեղ, եւ մեր ըրած գիտողութիւնները բանասիրաց առաջարկել։

Կու մասնիկը մեր աշխարհաբառին մէջ 800 տարիէն աւելի է որ գործածուած է, եւ գուցէ շատ աւելի եւս հին է. վասն զի Շնորհալուոյն ժամանակները գրուած շարագրութեանց մէջ ստէպ կտեսնուի։ Գրաբառին մէջ կարելի չէ գտնել այս մասնիկը, կամ թէ ասոր աղբիւրն ու ստուգաբանութիւնը, հարկ է ուրեմն ուրիշ տեղ փնտռել սորա ծագումը եւ պատճառը։

Կարելի չէ ըսել թէ կու կամ կը մասնիկը ուրիշ օտար լեզուէ մը մտած է աշխարհաբառին մէջ, որովհետեւ ոչ պարսկերենին մէջ կայ, ոչ տաճկերենին, ոչ արաբերենին, ոչ ասորերենին եւ ոչ յունարենին, որ մեր լեզուն քիչ կամ շատ գրացի ու մերձաւոր լեզուները սօքա են։ Եւրոպական լեզուաց մէջ երկուքը միայն կտեսնեմք որ այս մասնիկը կամ ասոր նման մասնիկ մը ունին՝ բայերուն վրայ գրուող. մէկը գերմաներէնն է, եւ միւսը Վենետիկոյ իտալերէնը։

Գերմանացոց լեզուն մէջ կէ (ge) մասնիկը մեր կու կամ կը մասնիկին ճիշդ գորութիւ-

նը չունի, վասն զի կգործածուի միայն աւելի ոյժ մը տալու այն բային՝ որոյ վրայ կը գրուի. զոր օրինակ loben (լօպն) գովել, gelobt (կէլօպ) գովեալ, antworten (անքալօրքն) պատասխանել, geantwortet (կէանքալօրքն) պատասխանեալ, եւ այլն։

Իսկ Վենետիկոյ իտալերենին կէ (ghe) մասնիկը զարմանալի նմանութիւն ունի մերինին հետ, վասն զի գրեթէ ամէն բայի ներկայ եւ ապառնի ժամանակներուն վրայ կգրուի՝ անոնց ոյժ մը տալու մտքով. զոր օրինակ scrivo (սքրիվօ) գրեմ կնշանակէ բուն իտալերենին մէջ. վենետիկեցին կըսէ ghe-scrivo (կէսքրիվօ), որ է կը-գրեմ. — dico (սիֆօ) ըսեմ կամ ասեմ է իտալերէն. Վենետիկոյ լեզուով ghe-digo (կէսիֆօ) կ'ըսեմ կամ կ'ասեմ է. — darò (սառօ) տալ բային ապառնին է, մեր գրաբառին տալ, եւ տաճկերենին վերիւրիւ կամ վերեւիւր բայերուն նշանակութեամբը. վենետիկեցին կըսէ ghe-darò (կէսառօ) կու-տալ։ Աւելորդ կհամարեմք այս բանիս օրինակները շատցնել. այլ կիութամբ պատճառը քննելու, եւ ըսելու մեր կարծիքը թէ ինչպէս իտալացոց ghe-ին, նմանապէս մեր կը-ին մի միայն պատճառ պէտք է գնել մարդու խօսակցութեան մէկ յատկութիւնը, մանաւանդ թէ մէկ բնական պակասութիւնը, որով բայի մը նշանակութեանը աւելի ոյժ տալու մտքով՝ այդ աննշան մասնիկը կբանեցնէ, կամ ասոր նման ուրիշ տառ մը կամ մասնիկ մը։

Յունարենին ու լատիներենին մէջ նոյն յատկութիւնը փոքր ինչ ուրիշ կերպով կը կտեսնուի, այսինքն բայերուն կատարեալ ժամանակներուն առաջին վանկը կամ վանկին բաղաձայնը կրկնելով. զոր օրինակ յունարէն քրիսթոս բայը կնշանակէ դաստ, քննել. քրիսթոս կնշանակէ դատել, քննել. եւ լատիներէն քիկո կնշանակէ վանել, վարել. քիկփուլի, վարելի, վանելի։ Իսկ ռուսերենին մէջ տառը կամ ուրիշ մասնիկ մը կաւելցուի

բային վրայ՝ գրեթէ նոյնպիսի ոյժ մը տալով անոր. ինչպէս *дѣлаю* (*սեղայու*) գործեմ, առնեմ. *сдѣлаю* (*զսեղայու*) գործեցից, արարից, կը գործեմ, կընեմ:

Կը-ին ծագմանը վրայ այս համառօտ քըննութիւնն ընելէն վերջը այս նայիմք թէ արգեօք այնչափ հարկաւոր է պահել այս կըն, եւ կարելի չէ արգեօք բոլորովին դուրս ձգել այժմու աշխարհաբանէն:

— Մեր կարծիքը այս է թէ քանի որ գրաբանին բայերուն խոնարհմունքը կամ լծոր. գութեան կերպը բոլորովին չէ մտած աշխարհաբանին մէջ, կը-ին գործածութիւնը շատ հարկաւոր է. ապա թէ ոչ, խօսակցութեան իմաստը չհասկըցուիր, եւ մեծամեծ շփոթութիւններ կձագին. զոր օրինակ քանի որ տաճկերէնին վերիւրիմ, վերիւրիմ, վերիւր բային գիմացը չեմք կրնար դնել գրաբանաց, *սացես, սացի ապառնին*՝ իբրեւ աշխարհաբան, ուղեմք չուղեմք պիտի ըսեմք՝ կուսաւ, կուսաւ, կուսայ: Եթէ ըսեմք պարզապէս՝ *սաւ, սաւ, սայ*, աշխարհաբանին մէջ գոքա այն նշանակութիւնը ունին՝ ինչ որ տաճկերէնին վերեւիմ, վերեւիմ, վերեւ բայերը, կամ վերեւ, վերեւ, վերեւ՝ բայերը, կամ թէ վերիւրեւ, վերիւրեւ, վերիւրեւ բայերը, որ գրաբան կթարգմանուին *սայցեմ, սայցես, սայցի*:

Ոմանք կարծեն թէ այս գծուարութիւնը կվերցուի՝ եթէ ներկայ ժամանակներուն վրայէն կը մասնիկը վերցընեմք, իսկ ապառնիններուն վրայ դնեմք պիտի կամ պիտո գիմազուրկը. այնպէս որ *սաւ, սաւ, սայ* բայերը նշանակեն միայն վերիւրիմ, վերիւրիմ, վերիւր, կամ նաեւ վերիւրում, վերիւրում, վերիւր. իսկ տաճկերէնին վերեւիմ կամ վերիւրիմ ապառնիին տեղը դնեմք պիտի *սաւ, պիտի սաւ, պիտի սայ*: Այս եւս ոչ սակաւ աւելորդ. ծանրաբեռնութիւն է լեզուին եւ գծուարութիւն, մինչդեռ մեր ջանքը պէտք է լինի լեզուն թեթեւցընել ու դիւրացընել. բայց հարկն որ ստիպէ՝ ինչ ընելու է. պէտք է պիտին օգնութեանը դիմել, պիտոնէն ըստ կարի զգուշանալով, մանաւանդ այն պիտոնէն զոր

ոմանք բայէն վերջը կգնեն. ըսեմ պիտո, գրես պիտո, գաս պիտո, որ տաճկերէնին հետեւութեամբ ձեւացած է պիտի որ բառերէն, եւ զոր ոմանք կուղեն ցուցընել աւելորդ կէտագրութեամբ մը՝ երբ կգրեն պիտո:

Այս կը եւ պիտի բառերուն զարմանալի մէկ գործածութիւնն ալ յիշեմք՝ իբրեւ սոսկ բանասիրական տեղեկութիւն: Լեհաստանի ու Մաճառստանի Հայերը կը-ին տեղը սովորաբար կի մասնիկը բանեցընելէն զատ, երբեմն անոր քովը գրուելու բայն անգամ զօրութեամբ միայն կհասկըցընեն՝ երբոր առաջ ըսուած է. զոր օրինակ եթէ հարցընես մէկուն թէ «նայնակ կիգրուցիս.» (հայերէն կիսօսիս.) պատասխան կուտայ թէ «կի». այսինքն կի-գրուցիմ, կիսօսիմ: Նմանապէս ապառնի բայերուն վրայ պիտի բառին տեղը սովորաբար կը ճատեալ պի մասնիկը գործածելով — զոր օրինակ պի-գաւ, պի-գրիմ, եւ այլն, բայով եղած հարցմունքին պատասխանը՝ միայն պի ըսելով կվերջացընեն. զոր օրինակ «Պէշ պիտեսնիս.» (վեննան պիտի տեսնես.) պատասխան, պի. այսինքն պիտեսնում, (պիտի տեսնեմ):—Տաճկաստանցի Հայոց յայտնի է որ Պօլսեցիներէն ոմանք, եւ գլխաւորապէս Ակնեցիները, նոյն պիտի բառին երկրորդ վանկը միայն կգործածեն, *սի* խարեմ, *ս'երքաւ*, — պիտի յուղարկեմ, պիտի երթամ:

Ըսածներէս յուսամ թէ ըստ բաւականին հասկըցուեցաւ թէ մեք չեմք կարծեր որ կը կամ կու մասնիկը աշխարհաբանէն դուրս ձգելուն ատենը հասած լինի, ինչպէս որ ձգուեցաւ անշնորհք կոր: Միայն թէ հարկաւոր կձանչնամք բանասիրաց միտքը ձգել այս ճշմարտութիւնս թէ աշխարհիս երեսը գրեթէ չկայ գծուարութիւն մը՝ որոյ չըյաղթէ մարդ համբերութեամբ, աշխատութեամբ եւ խոհեմութեամբ. ուստի եւ մեր յոյսը հաստատ է թէ օր պիտի գայ՝ յորում այդ կու, կը, կի, կի, կա կակազոտ մասնիկները թօթափին մեր ազնուացեալ աշխարհաբանէն, տեղի տալով վսեմ գրաբանին բայերուն կանոնաւոր ու գեղեցիկ խոնարհմանցը: